

תפילין בחול המועד

שאלה

האם חייבים להניח תפילין בחול המועד?

תשובה

א. נאמר במסכת מנחות (לו ע"ב ד"ה יצאו): "דתניא, ר' עקיבא אומר: יכול יניח אדם תפילין בשבתות ובימים טובים? ת"ל: (שמות י"ג) והיה לאות על ירך ולטוטפת בין עיניך, מי שצריכין אות, יצאו שבתות וימים טובים שהן גופן אות".

וברש"י: "שהן עצמן אות — בין הקב"ה לישראל דכתיב (שמות לא) כי אות היא וגו'".

וכתב תוספות (מנחות לו ע"ב ד"ה יצאו) משמע שחייבים בחול המועד בהנחת תפילין, ואע"פ שמותרים בהם בעשית מלאכה בכ"ז פסח אסור בחמץ ובסוכות חייב בסוכה. וכ"כ בהגהות אשרי (ביצה פ"א סי' כה). לעומת זאת תוס' בעירובין (צו ע"א ד"ה ימים) כתבו שאי"צ להניח משום שאף חוה"מ בכלל אות שאסור במלאכה בדבר שאינו אבד וחייב בסוכה בסוכות ובאיסור חמץ בפסח. ומביא שכן פסק בהלכות גדולות. אך בירושלמי משמע שצריך להניח במועד.

הרא"ש (הלכות קטנות, הל' תפילין סי' טז) מביא אף הוא את המקורות הסותרים מהבבלי והירושלמי ומביא שבספר העתים לר"י ברצלוני מובאת תשובה מגאון שאסור להניח במועד, והרא"ש חולק על כך וכותב שלר' עקיבא שהלכה כמותו, אין חול המועד כלול באות של שבתות וימים טובים, ומסיק: "ויש שמניחין תפילין בחוה"מ בלא ברכה והמברך לא הפסיד". ובספר המנהגים (טירנא, הגהות המנהגים, חג הפסח אות כה) כתב רמז שמניחים תפילין בחול המועד.

עולה מן הראשונים שעסקו בדבר שהסתפקו האם בחול המועד יש אות ואין מניחים בו תפילין או שחוה"מ צריך לאות של תפילין, ולכן חייבים בו בתפילין.

ב. הטור (או"ח סי' לא) פסק: "שבת ויו"ט לאו זמן תפילין הן, וחולו של מועד יש מסתפקין בו אם הוא זמן תפילין ומניחין אותן בלא ברכה, וא"א (=ואדוני אבי) ז"ל היה מניח ומברך עליהם".

הבית יוסף (או"ח סי' לא) לאחר שהביא דברי התוס' והרא"ש כתב: "והמרדכי (הל' תפילין יג.) כתב בשם ר"י דנראה ראייה גמורה מן הירושלמי דחול המועד חייב בתפילין, וכתב עוד: ובסמ"ק (סי' קנג יד.) וכן בספר התרומה פירשו דיש להניח בלא ברכה, ומיהו מהר"ם היה מברך עליהם מההיא דירושלמי שהבאתי עכ"ל. והרשב"א כתב בתשובה (ח"א סי' תרצ, ובמיוחסות סי' רלז) שאין מניחין תפילין בחול המועד וכן דעת התוספות והראב"ד ז"ל וכן אנו נוהגים".

ומוסיף הב"י: "ועכשיו נהגו כל בני ספרד שלא להניחם בחול המועד ושמעתי שמקודם היו מניחים אותם בחול המועד כדברי הרא"ש ואח"כ מצאו שכתב רבי שמעון בר יוחי במאמר אחד שאסור להניחם בחול המועד ועל כן נמנעו מלהניחם בחול המועד". ומביא את המאמר מהזוהר בו רשב"י אוסר בצורה חריפה את הנחתם, וכותב שנענשים על הנחתם במועד בעונשים גדולים.

ג. השו"ע (או"ח סי' לא ס"ב) פסק: "בחוה"מ גם כן אסור להניח תפילין מהטעם הזה בעצמו, שימי חול המועד גם הם אות".

והרמ"א הוסיף: "וי"א שח"ה חייב בתפילין (ב"י בשם הרא"ש). וכן נוהגין בכל גלילות אלו להניחם במועד ולברך עליהם, אלא שאין מברכים עליהם בקול רם בבהכנ"ס כמו שאר ימות השנה". הגר"א בביאורו לסי' לא כתב שאין ראיות משני התלמודים שצריך להניח תפילין בחול המועד, ובכך הצטרף לדעת הב"י.

והמגן אברהם (סי' לא ס"ק ב) כתב: "והמניח בחול המועד אינו עובר משום בל תוסיף כיון שאינו מכיון להוסיף (סמ"ק), פי' שעושה משום ספיקא שמא ח"ה חייב בתפילין ע"ש בעירובין". וזאת לעומת שבת ויו"ט שכתב שעובר בהנחת תפילין בהם בבל תוסיף. ובס"ק ד הוסיף: "ונ"ל שלא לילך בהם ברשות הרבים רק יניחם בבית הכנסת", ונראה שמשום הספק.

והמשנה ברורה (סי' לא ס"ק ח) הסביר מדוע אין לברך בקול רם: "פי' משום דיש מניחים ויש שאינם מניחים או אין מברכים יש לברך בחשאי כדי שלא לבוא לידי מחלוקת, וכן לא ילך בהם ברשות הרבים לבהכ"נ, והאחרונים הסכימו לדעת הט"ז דיותר טוב להניח בלי ברכה כי הברכות אינן מעכבות וספק ברכות להקל, ובפרט שהגר"א ז"ל כתב שאין לדעת הי"א עיקר בש"ס ועכ"פ לענין ברכה בודאי יש להחמיר. גם קודם ההנחה יחשוב בדעתו אם אני מחוייב אני מניח לשם מצוה ואם לאו אין אני מניח לשם מצוה ובזה יצא ידי כו"ע, דאף להסוברים דחז"ל אינו זמן תפילין אינו עובר על בל תוסיף כיון שאינו מכיון בהנחתם לשם מצוה ודאי, וכ"ש שאין לחוש בזה לאיסור ולזול של אות חז"ל דזה ג"כ אינו אלא במתכוין לשם מצוה כנ"ל. ותפילין דר"ת אין להניחם בחז"ל [פמ"ג]. עוד כתבו האחרונים [והובאו בארה"ח ע"ש] דאין נכון שבהכ"נ אחת, קצתם יניחו תפילין וקצתם לא יניחו משום לא תתגודדו. ומי שאין מניח תפילין בחז"ל ממתפלל בבה"מ שמניחין תפילין יש לו ג"כ להניחן ובלי ברכה, וצבור שנהגו להניח תפילין אין להם לשנות מנהגם".

עוד כתב במשנה ברורה (סי' לא ס"ק ז): "וחליצת התפילין צ"ל בחז"ל מ קודם הלל. ועכשיו נהגו איזה אנשים לסלקן אחר קדושה של תפילת י"ח ומ"מ צריכין ליהדר לכיון לשמוע חזרת התפלה".

ד. סיכם את המחלוקת בערוך השולחן (או"ח סי' לא ס"ד): "ובדין תפילין בחז"ל מ בש"ס ורי"ף ורמב"ם לא הוזכר להדיא אם חייב בתפילין אם לאו, והרא"ש פסק דחייב בתפילין משום דהאות הוא איסור מלאכה וחז"ל מותר מן התורה, וכן פסק המרדכי וכתב שגם מהר"ם מרוטנבורג פסק כן. וכן ר"י בעל התוס' וסמ"ק וספר התרומה פסקו להניח בלא ברכה, ובתוס' בכ"מ כמסתפקים בזה ובעירובין [צ"ו]. כתבו דחייב ע"פ הירושלמי דפ"ג דמ"ק וכתבו שכן נהגו ע"ש. והרשב"א בתשו' [חלק א' סי' תר"צ] פסק דפטור משום דמלאכת חז"ל מ"מ אסור מן התורה וכתב שגם הראב"ד סובר כן, וכן נמצא באמת להראב"ד בס' תמים דעים [סי' מ'] וכ"כ בשם התוס' ע"ש. אבל בתוס' שלפנינו לא נמצא כן. וכן התוס' כתבו דבה"ג אסור להניחם בחז"ל מ"מ ע"ש ובבה"ג שלפנינו לא נמצא זה, וע"פ הזהר כתבו הפוסקים דאסור להניחם. ורבינו הב"י פסק שאין להניחם ורבינו הרמ"א פסק שיש להניחם ויעשה הברכה בלחש וכל הספרדים אין מניחין. וכל האשכנזים מניחים, אך עתה מניחים בלא ברכה וכן ראוי לעשות. וכבר האריכו בזה כמה מגדולי אחרונים זה אומר בכה וזה אומר בכה, ולכן כל אחד יחזיק במנהגו, ועכשיו רבו גם בין האשכנזים שלא להניחם ואין להאריך בזה, מיהו עכ"פ בבהמ"ד אחד לא יעשה זה בכה וזה בכה משום לא תתגודדו".

ה. בארץ ישראל לא ראיתי אף אשכנזים המניחים תפילין במועד, ואולי זה נובע מהשפעת תלמידי הגר"א שפסקו כרבם והנהיגו זאת בארץ ישראל עם עלייתם, ומהשפעת החסידים שנהגו עפ"י הזהר ולא הניחו תפילין במועד.

וכן מצאתי שכתב הגר"מ פינשטיין (שו"ת אגרות משה או"ח ח"ד סי' קה): "ובדבר להניח תפילין בחז"ל מ שבא"י שעיקר הישוב מתחלה היה מהספרדים וממדינות הערבים שעושין ברוב דברים כהרמב"ם ובעיקר כהב"י לא הניחו תפילין בחז"ל מ, ואלו שבאו מיוראפ (=אירופה) לא"י היו הראשונים תלמידי הגר"א ותלמידי הבעש"ט ואנשי חב"ד שג"כ לא מניחין תפילין בחז"ל מ ממילא נעשה מנהג דא"י שלא להניח תפילין בחז"ל מ, שא"כ מכיון שכבר אתה תושב א"י אתה רשאי לנהוג מהיום כמנהג א"י אף שהוא מדיני דאורייתא, דהא גם על חלב דאיתרא כשאין דעתו לחזור עושה כמנהג המקום שנתיישב בו אדעתא שלא לחזור בין לקולא בין לחומרא דבפסחים דף נ"א ע"א הוא לחומרא ובחולין דף י"ח ע"ב במגדלת דנמי איסור מדאורייתא הוא לקולא. אבל מ"מ אם אתה רוצה להניח תפילין מספק ג"כ אתה רשאי כי אפשר שעתה שכבר באו הרבה מיוראפ יש גם שמניחין תפילין ואין מקום קבוע כעת, ויש הרבה מרבתינו הראשונים דליכא איסור להניח תפילין אף לאלו שאין מניחין, אבל אם אתה רוצה להניח תפילין הוא דוקא בצנעא בבית ובלא ברכה כי גם במקומנו רוב ת"ח אף שהניחו תפילין הניחו בלא ברכה מאחר דמחלוקת הגאונים היא ספק ברכות להקל".

וכן כתב בשו"ת דברי יציב או"ח סי' יד שבא"י נהגו כולם שלא להניח תפילין.

למסקנה, נראה שבארץ ישראל לא נהגו להניח תפילין בחול המועד, ומי שעקר מחו"ל ועלה לא"י רשאי לבטל את מנהגו, ואם חוזר לחו"ל ורוצה להמשיך ולהניח יניח בביתו בלא ברכה ועל צד הספק כפי שכתב המשנ"ב*.